

ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN

NGUYỄN TRƯỜNG SINH

TỪ THẾ GIỚI QUAN PHẬT GIÁO
ĐẾN SỰ TRIỂN HIỆN KHÁCH THỂ THẨM MỸ
TRONG VĂN CHƯƠNG TUỆ TRUNG THƯỢNG SĨ

LUẬN VĂN THẠC SĨ
Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Hà Nội, 2015

~~ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI~~

TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN

-----❧❧❧-----

NGUYỄN TRƯỜNG SINH

**TỪ THỂ GIỚI QUAN PHẬT GIÁO
ĐẾN SỰ TRIỂN HIỆN KHÁCH THỂ THẨM MỸ
TRONG VĂN CHƯƠNG TUỆ TRUNG THƯỢNG SĨ**

Luận văn Thạc sĩ chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60 22 01 21

Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS. Nguyễn Kim Sơn

Hà Nội, 2015

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu và kết quả được nêu trong luận văn là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất kỳ công trình nào khác. Tôi là người chịu trách nhiệm chính đối với mọi vấn đề liên quan đến luận văn này.

Tác giả luận văn

Nguyễn Trường Sinh

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin bày tỏ lòng tri ân sâu sắc tới PGS. TS. Nguyễn Kim Sơn, người đã luôn kiên nhẫn, tận tình chỉ bảo để tôi có thể hoàn thành luận văn, đồng thời cũng là người có ảnh hưởng lớn đến lựa chọn nghề nghiệp và giúp tôi cảm thấy vững tin trên con đường mà mình đang đi.

Cảm ơn các thầy cô, anh chị đồng nghiệp tại phòng Văn học Việt Nam cổ trung đại – Viện Văn học, đặc biệt là TS. Trần Hải Yến, đã luôn tạo điều kiện cũng như giúp đỡ tôi trong suốt quá trình học tập và thực hiện luận văn; TS. Phạm Ngọc Lan, Th.s Quách Thu Hiền đã đọc và góp ý cho bản thảo luận văn.

Cảm ơn bạn Nguyễn Thị Thanh Thùy đã sẵn lòng đọc giúp bản thảo ngay từ những ngày đầu.

Cảm ơn bố Nguyễn Thanh Bình và mẹ Nguyễn Thị Luyến cùng những người thân trong gia đình đã luôn ủng hộ con đường mà tôi đã chọn.

Tác giả luận văn

Nguyễn Trường Sinh

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU.....	8
1. Lý do chọn đề tài	8
2. Lịch sử vấn đề.....	10
3. Định hướng nghiên cứu và phạm vi tư liệu	Error! Bookmark not defined.
4. Phương pháp nghiên cứu	Error! Bookmark not defined.
5. Cấu trúc luận văn	Error! Bookmark not defined.
NỘI DUNG	Error! Bookmark not defined.
CHƯƠNG 1: THẾ GIỚI QUAN VÀ THẾ GIỚI QUAN PHẬT GIÁO	Error! Bookmark not defined.
Bookmark not defined.	
1.1. Thế giới quan và một số khái niệm có liên quan	Error! Bookmark not defined.
1.2. Thế giới quan Phật giáo	Error! Bookmark not defined.
1.2.1. Thế giới quan Phật giáo nguyên thủy	Error! Bookmark not defined.
1.2.2. Thế giới quan Phật giáo Đại thừa	Error! Bookmark not defined.
1.2.3. Thế giới quan Thiền tông	Error! Bookmark not defined.
1.3. Thế giới quan trong tư tưởng Tuệ Trung Thượng sĩ	Error! Bookmark not defined.
CHƯƠNG 2: SỰ TRIỂN HIỆN KHÁCH THỂ THẨM MỸ TRONG VĂN	
CHƯƠNG TUỆ TRUNG THUỆNG SĨ	Error! Bookmark not defined.
2.1. Hệ thống hình tượng thể hiện khách thể thẩm mỹ trong văn chương Tuệ Trung Thượng sĩ	Error! Bookmark not defined.
2.1.1. Các hình tượng biểu thị thế giới tính không	Error! Bookmark not defined.
2.1.2. Các hình tượng gợi dẫn và biểu trưng cho thế giới bản thể	Error! Bookmark not defined.
defined.	
2.2. Thời gian và sự thể hiện thời gian trong văn chương Tuệ Trung Thượng sĩ	Error! Bookmark not defined.
Bookmark not defined.	
2.2.1. Thời gian của sự cảm nhận nhân sinh	Error! Bookmark not defined.
2.2.2. Thời gian không thời gian.....	Error! Bookmark not defined.
2.3. Không gian và sự thể hiện không gian trong văn chương Tuệ Trung Thượng sĩ	Error! Bookmark not defined.
Bookmark not defined.	

2.3.1. Không gian vô thường, biến ảo.....	Error! Bookmark not defined.
2.3.2. Không gian vượt bỏ các giới hạn.....	Error! Bookmark not defined.
CHƯƠNG 3: SỰ NHẤT THỂ CHỦ - KHÁCH THỂ VÀ CƠ CHẾ THẨM MỸ	
CỦA VĂN CHƯƠNG TUỆ TRUNG	Error! Bookmark not defined.
3.1. Từ vấn đề nhận thức của Thiền đến quá trình sáng tạo của văn học	Error!
Bookmark not defined.	
3.1.1. “Tam vô” và phương pháp nhận thức của Thiền	Error! Bookmark not defined.
3.1.2. Sự nhất thể khách – chủ thể và tác động của nó đến các quá trình của văn học	Error! Bookmark not defined.
3.2. Dấu ấn và quan hệ với chủ thể trong việc thể hiện khách thể của Tuệ Trung Thượng sĩ.....	Error! Bookmark not defined.
KẾT LUẬN	Error! Bookmark not defined.
THƯ MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO	11

DANH MỤC CÁC CHỮ VIẾT TẮT

ĐHQG	:	Đại học Quốc gia
ĐHSP	:	Đại học Sư phạm
ĐHKHXH&NV	:	Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn
CTQG	:	Chính trị Quốc gia
GD	:	Giáo dục
H	:	Hà Nội
KHXH	:	Khoa học xã hội
Nxb	:	Nhà xuất bản
Sdd	:	Sách đã dẫn
SCN	:	Sau Công nguyên
TCN	:	Trước Công nguyên
Tp. HCM	:	Thành phố Hồ Chí Minh

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Những năm gần đây, giới nghiên cứu dường như đã dành sự quan tâm đúng mức hơn đối với các vấn đề của Phật giáo Việt Nam nói chung, trong đó có Phật giáo thời Lý – Trần, thể hiện qua số lượng các nghiên cứu, các chuyên khảo, cũng như luận án, luận văn hướng đến giải quyết nhiều vấn đề, ở các mức độ đậm nhạt khác nhau, từ nhiều nhiều phương diện: triết học – tư tưởng, lịch sử, văn hóa hay văn học. Ở lĩnh vực văn chương, các công trình chủ yếu tập trung vào tiếp cận, luận giải các vấn đề của văn học Thiền thuộc thời kỳ khởi đầu của văn học viết dân tộc. Trong các công trình đó, nhiều phương pháp nghiên cứu khác nhau đã được các nhà nghiên cứu ứng dụng: Lịch sử xã hội, Loại hình học hay Thi pháp học... Những phương pháp này nhìn chung đều có điểm khả thủ, trong nhiều trường hợp đã giúp người nghiên cứu chỉ ra được các vấn đề đặc trưng, bản chất của văn học Thiền. Tuy nhiên, các tác phẩm văn chương Thiền học, cụ thể là thơ Thiền về bản chất là một loại văn học chức năng, tồn tại với tư cách là một loại công cụ để trình bày, tổng kết giáo lý hoặc “ngoại hóa” những trạng thái cảm xúc, lạc thú hay trạng thái diệu ngộ đạt được trong cuộc thể nghiệm nội tâm của bậc tu hành. Dấu ấn của các tư tưởng Phật giáo cũng như các phương diện mỹ học Thiền, với tư cách là cội nguồn triết học trong các tác phẩm đó là điều khó có thể phủ nhận; khiến cho việc khám phá, luận giải, thưởng thức thơ Thiền đôi khi phải xuất phát từ chính những yếu tố thuộc về quan niệm thẩm mỹ đã ảnh hưởng đến đối tượng và ở mức độ nhất định yêu cầu sự tiếp

cận ở chiều sâu văn bản. Do vậy, thao tác cắt đứt mối liên hệ giữa văn bản thơ với các yếu tố ngoài văn bản như Thi pháp học, hay tập trung sự chú ý vào các yếu tố lịch sử xã hội như phương pháp Lịch sử xã hội, hoặc thực hiện các thao tác phân loại như Loại hình học trong nhiều trường hợp lại chưa thể giúp người nghiên cứu nắm bắt được các giá trị thẩm mỹ ngầm ẩn. Trong bối cảnh như vậy, chúng tôi cho rằng, hướng tiếp cận từ các bình diện thẩm mỹ của văn học là hướng đi đáng chú ý, hứa hẹn những phát hiện. Và thực chất, luận văn là một thử nghiệm, đặt vấn đề nghiên cứu cho một hướng đi như vậy. Thông qua quá trình “đọc sâu” văn bản, nhằm khám phá và luận giải các “mã thẩm mỹ” trong tác phẩm, chúng tôi hi vọng có thể thấy được cái đặc sắc của thơ Thiền, cũng như cơ chế sáng tạo của các tác gia – Thiền sư.

Theo định hướng như vậy, việc nghiên cứu thơ Thiền từ các bình diện thẩm mỹ quan tâm đến một số vấn đề chính, trong đó có sự thể hiện khách thể (trong quan hệ với chủ thể). Tuy nhiên, khách thể được thể hiện trong thơ Thiền so với các bộ phận văn chương khác của thời Trung đại lại tương đối loại biệt; mà những đặc điểm loại biệt đó lại xuất phát từ sự cảm giác, tri giác, nhận thức về thế giới, tức là thế giới quan. Ở đó, sự thể hiện khách thể vừa có phương diện chung là trình bày một quan niệm, một nhãn kiến về thế giới, vừa có điểm riêng là nó không phải sự “sao chụp”, tái hiện hay bắt chước tự nhiên¹ như cách lý giải của lý luận phản ánh. Khi nhìn nhận thực tại từ góc độ nhận thức thì nó thuộc về thế giới quan; nhưng khi đi vào nghệ thuật, được thể hiện thông qua hình thức và phương tiện của thi ca thì nó lại là khách thể thẩm mỹ. Câu hỏi đặt ra là: Quá trình từ thế giới quan đến sự triển hiện khách thể thẩm mỹ, các tác gia - Thiền sư lựa chọn mô tả những phương diện nào? Đặc tính, cấu trúc của các phương diện đó được thể hiện trong tác phẩm như thế nào? Sự thể hiện đó cho thấy ý nghĩa gì? Phương thức, cơ chế của nó là như thế nào? Nghiên cứu, giải đáp những vấn đề nêu trên, theo chúng tôi là công việc cần thiết và có ý nghĩa khoa học.

¹ Nhà triết học Hi Lạp cổ đại Aristotle khi bàn về nghệ thuật của thơ ca cho rằng: “Sử thi, bi kịch thi cũng như hài kịch và thơ ca tụng tửu thần, đại bộ phận nhạc sáo, nhạc đàn lục huyền – tất cả những cái đó, nói chung đều là những nghệ thuật mô phỏng (mimesis)”. Aristotle (2007), *Nghệ thuật thi ca*, Lê Đăng Bảng, Thành Thế Thái Bình, Đỗ Xuân Hà, Thành Thế Yên Báy dịch, Nxb Lao Động – Trung tâm văn hóa ngôn ngữ Đông Tây, H, tr. 11.

Đối với trường hợp của Tuệ Trung Thượng sĩ, ông được coi là một trong những nhà Thiền học nổi bật của Thiền thời Lý – Trần và có ảnh hưởng lớn về mặt tư tưởng đối với Điều Ngự Giác Hoàng Trần Nhân Tông cũng như Thiền phái Trúc Lâm. Do vậy, việc nghiên cứu tư tưởng cũng như các sáng tác của ông có thể giúp người nghiên cứu sơ bộ thấy được những đặc điểm chung của tư tưởng và sáng tác Thiền học thời kỳ này. Mặt khác, trong tình trạng tư liệu bị tàn khuyết của văn học thời Lý – Trần thì so với các tác giả khác, di sản của Tuệ Trung khá đáng kể và tương đối tập trung. Tính khả tín của tư liệu cũng cao hơn so với nhiều tác giả cùng thời đại. Hơn nữa, trong số các tác phẩm hiện còn vừa có các công án, kệ, tụng thuộc phần ngữ lục (bộ phận mang tính thuyết lý), vừa có bộ phận thơ tụng (là các sáng tác biểu đạt Thiền ý bằng hình ảnh, hình tượng). Tức là, ta vừa có thể tìm thấy ở đó những phát ngôn, trình bày về thế giới quan một cách trực tiếp, lại cũng vừa có thể tìm thấy các vấn đề của thế giới quan qua tâm lý, tình cảm được thể hiện thông qua các quá trình văn học. Sự đa dạng của tư liệu cho phép người quan sát thực hiện các thao tác nghiên cứu, hi vọng tìm ra những đặc sắc trong sáng tác của ông. Như vậy, nhằm trả lời những câu hỏi vừa nêu, đồng thời xem xét vai trò của đối tượng nghiên cứu trong bối cảnh văn học đương thời, cũng như cân nhắc tình hình tư liệu, chúng tôi lựa chọn thực hiện đề tài: *Từ thế giới quan Phật giáo đến sự triển hiện khách thể thẩm mỹ trong văn chương Tuệ Trung Thượng sĩ*.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Việc đặt vấn đề nghiên cứu hiện tượng, tác phẩm của văn học cổ điển nói chung, trong đó có thơ Thiền từ phương diện thẩm mỹ, hay “nội thẩm mỹ” trong thực tế được đề xuất bởi giới nghiên cứu Trung Quốc nhằm đi tìm “cái thẩm mỹ”, dựa trên nền tảng lý luận của Thuyết thích học (Hermeneutics), sau khi nhận thấy sự kém tương thích cũng như mức độ hiệu quả của việc tiếp nhận và ứng dụng các lý thuyết phương Tây vào giải quyết các vấn đề của mỹ học phương Đông. Do vậy, các nghiên cứu cụ thể theo hướng tiếp cận như vậy hiện nay mới chỉ được thực hiện bởi giới nghiên cứu nước này hoặc các học giả gốc Trung Quốc trong cộng đồng nghiên cứu Anh ngữ. Ở Việt Nam, từ nhiều năm trước, rải rác có một số tác giả như Đỗ Văn Hỷ trong “*Câu chuyện Huyền Quang và cách đọc thơ Thiền*” [47], từ việc phê phán các luận giải của Kiều Thu Hoạch [38] và Trần Thị Băng Thanh [104] xung quanh nghi án Huyền Quang và nàng Diễm Bích (vốn

được ghi chép trong *Tam Tổ thực lục*) và trường hợp bài thơ *Xuân nhật tức sự*, đã trình bày một cách đọc khác, xuất phát từ cội nguồn triết học cũng như các đặc trưng thẩm mỹ của văn học Thiền. Tuy nhiên, đó chỉ là một kiến giải từ thực tế nghiên cứu mà chưa phải là sự tiếp nhận lý thuyết một cách có chủ đích. Những năm gần đây, một số nhà nghiên cứu, qua các công trình của mình, cho thấy rõ nét hơn cách đọc, cách tiếp cận văn học trung đại, trong đó có thơ Thiền, từ các bình diện thẩm mỹ như Nguyễn Kim Sơn trong “*Sự đan xét các khuynh hướng thẩm mỹ trong thơ Huyền*”

THƯ MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

A. Tài liệu tiếng Việt

1. Meher Mc Arthur (2005), *Tìm hiểu mỹ thuật Phật giáo*, Nxb Mỹ thuật, H.
2. Đỗ Tùng Bách (2000), *Thơ Thiền Đường Tống*, Phước Đức dịch, Nxb Đồng Nai.
3. *Bát nhã Ba la mật đa tâm kinh*
4. Hoàng Văn Cảnh (2003), *Pháp bảo đàn kinh và sự ảnh hưởng của nó đối với các nhà Thiền học đời Trần*, Luận án Tiến sĩ Triết học, Viện Triết học, H.
5. Thu Giang Nguyễn Duy Cần (1992), *Trang Tử Nam Hoa kinh*, Nxb Hà Nội.
6. Thu Giang Nguyễn Duy Cần (2013), *Phật học tinh hoa*, Nxb Trẻ, Tp. HCM.
7. Garma C. C. Chang (2006), *Triết học Phật giáo Hoa Nghiêm Tông*, Thanh Lương Thích Thiện Sáng dịch, Nxb Tôn giáo, H.
8. Nguyễn Huệ Chi (1977), Trần Tung, một gương mặt lạ trong làng thơ Thiền thời Lý – Trần, *Tạp chí Văn học*, số 4, tr. 116 – 135.
9. Doãn Chính (2010), *Lịch sử tư tưởng triết học Ấn Độ cổ đại*, Nxb CTQG, H.
10. Doãn Chính (2001), *Veda Upanishad – Những bộ kinh triết lý tôn giáo cổ Ấn Độ*, Nxb CTQG, H.
11. Trương Văn Chung (2005), *Tư tưởng triết học của Thiền phái Trúc lâm đời Trần*, Nxb CTQG, H.
12. Nguyễn Thị Thanh Chung (2003), *Nghiên cứu thơ ca của Tuệ Trung Thượng sĩ – Trần Tung*, Luận văn cao học, Đại học Sư phạm Hà Nội.

13. Edward Conze (2011), *Tư tưởng Phật giáo Ấn Độ*, Hạnh Viên dịch, Nxb Phương Đông, Tp. HCM.
14. Lý Việt Dũng (2003), *Tuệ Trung Thượng sĩ ngữ lục dịch giải*, Nxb Mũi Cà Mau.
15. Ban biên dịch Đạo Uyển (2011), *Từ điển Phật học*, Nxb Thời đại, H.
16. Ngô Di (1973), *Thiền và Lão Trang*, Nhóm người học Phật xuất bản, Sài Gòn.
17. Nguyễn Đức Diện (2000), *Tư tưởng triết học của Tuệ Trung Thượng sĩ*, Luận án Tiến sĩ Triết học, Viện Triết học, H.
18. Dương Ngọc Dũng, Lê Anh Minh (2003), *Triết giáo phương Đông*, Nxb ĐHQG TP. HCM.
19. Cao Hữu Đính (1996), *Văn học sử Phật giáo (Thành lập Tam Tạng)*, Nxb Thuận Hóa, Huế.
20. Giáo hội Phật giáo Việt Nam (2005), *Đại tạng kinh Việt Nam, Kinh Trường A – hàm*, tập 1, Nxb Tôn giáo, H.
21. Giáo hội Phật giáo Việt Nam (2005), *Đại tạng kinh Việt Nam, Kinh Trung A – hàm*, tập 4, Nxb Tôn giáo, H.
22. Giáo hội Phật giáo Việt Nam (1994), *Tạp A – hàm*, tập 1, Viện Nghiên cứu Phật học Việt Nam ấn hành, H.
23. Lama A. Govinda (1967), Quan niệm về không gian trong tư tưởng và nghệ thuật cổ Phật giáo, Lạc nhân dịch, *Vạn Hạnh*, số 23 – 24.
24. A. Ja. Gurêvich (1998), *Các phạm trù văn hóa trung cổ*, Hoàng Ngọc Hiến dịch, Nxb GD, H.
25. Hoàng Xuân Hãn (1996), *Lý Thường Kiệt, lịch sử ngoại giao và tôn giáo triều Lý*, Nxb Hà Nội, H.
26. Thích Nhất Hạnh (2014), *Đập vỡ vỏ hồ đào*, Nxb Tổng hợp Tp. HCM.
27. Lý Trạch Hậu (2002), *Bốn bài giảng mỹ học*, Trần Đình Sử dịch, Nxb GD, H.
28. Nguyễn Hùng Hậu (1996), *Góp phần tìm hiểu tư tưởng triết học Phật giáo Trần Thái Tông*, Nxb KHXH, H.
29. Nguyễn Hùng Hậu (1997), *Lược khảo tư tưởng Thiền Trúc Lâm Việt Nam*, Nxb KHXH, H.

30. Nguyễn Hùng Hậu (2002), *Đại cương triết học Phật giáo Việt Nam*, Nxb KHXH, H.
31. Eugen Herrigel (2013), *Thiền trong nghệ thuật bắn cung*, Nguyễn Tường Bách dịch, Nxb Thời đại, H.
32. Lưu Hiệp (1999), *Văn tâm điêu long*, Phan Ngọc dịch, Nxb Lao Động, H.
33. Nguyễn Duy Hình (1992), Phật giáo với văn học Việt Nam, *Tạp chí Văn học*, số 4, tr. 4 – 6.
34. Nguyễn Duy Hình (1996), *Tuệ Trung: Nhân sĩ – Thượng sĩ – Thi sĩ*, Nxb KHXH, H.
35. Nguyễn Duy Hình (1999), *Tư tưởng Phật giáo Việt Nam*, Nxb KHXH, H.
36. Nguyễn Duy Hình (2006), *Triết học Phật giáo Việt Nam*, Nxb Văn hóa thông tin và Viện Văn hóa, H.
37. Thích Thiện Hoa (2006), *Phật học phổ thông*, 3 tập, Nxb Tôn giáo, H.
38. Kiều Thu Hoạch (1965), Tìm hiểu thơ văn của các nhà sư Lý – Trần, *Tạp chí Văn học*, số 6, tr. 64 – 71.
39. Huệ Năng Đại sư (1992), *Lục Tổ đàn kinh*, Nxb Văn học, H.
40. Nguyễn Phạm Hùng (1996), *Văn học Lý – Trần nhìn từ thể loại*, Nxb GD, H.
41. Nguyễn Phạm Hùng (1998), *Thơ Thiền Việt Nam: Những vấn đề lịch sử và tư tưởng nghệ thuật*, Nxb ĐHQG HN.
42. Nguyễn Phạm Hùng (2008), *Các khuynh hướng văn học thời Lý – Trần*, Nxb ĐHQG HN.
43. Phan Văn Hùm (1958), *Phật giáo Triết học*, Tân Việt, Sài Gòn.
44. Cao Xuân Huy (2003), *Tác phẩm được Giải thưởng Hồ Chí Minh (Tư tưởng phương Đông gợi những điểm nhìn tham chiếu)*, Nxb KHXH, H.
45. Trần Đình Hượu (2007), *Các bài giảng về tư tưởng phương Đông*, Nxb ĐHQG HN.
46. Trần Đình Hượu tuyển tập, 2 tập, Nxb GD, 2007.
47. Đỗ Văn Hỷ (1975), Câu chuyện Huyền Quang và cách đọc thơ Thiền, *Tạp chí Văn học*, số 1. tr. 62 – 70.

48. Francois Jullien (2004), *Bàn về cái nhạt (Dựa vào tư tưởng và mỹ học Trung Hoa)*, Trương Thị An Na dịch và giới thiệu, Nxb Đà Nẵng.
49. Thích Thanh Kiểm (2011), *Lược sử Phật giáo Ấn Độ*, Nxb Tôn giáo, H.
50. *Kinh Duy Ma Cát*, Đoàn Trung Còn biên dịch, Nxb Tôn giáo, 2012.
51. *Kinh Kim cương Bát nhã ba la mật*, Đoàn Trung Còn soạn dịch và chú giải, Nxb Tôn giáo, 2010.
52. N. Konrad (1997), *Phương Đông và phương Tây*, Trịnh Bá Đĩnh dịch, Nxb GD.
53. Phùng Hữu Lan (1998), *Đại cương triết học Trung Quốc*, Nguyễn Văn Dương dịch, Nxb Thanh niên, H.
54. Phùng Hữu Lan (2007), *Lịch sử triết học Trung Quốc*, (2 tập), Lê Anh Minh dịch, Nxb KHXH, Tp. HCM.
55. Nguyễn Lang (2011), *Việt Nam Phật giáo sử luận*, (trọn bộ), Nxb Văn học, H.
56. Nguyễn Hiến Lê (2006), *Lão tử Đạo Đức kinh*, Nxb Văn hóa Thông tin, H.
57. Lixevich (2000), *Tư tưởng văn học cổ Trung Quốc*, Trần Đình Sử dịch, Nxb GD, H.
58. Ngô Sĩ Liên (2011), *Đại Việt sử ký toàn thư*, Nxb Văn hóa thông tin, H.
59. Phương Lựu (1989), *Tinh hoa lý luận cổ điển Trung Quốc*, Nxb GD.
60. Nguyễn Công Lý (1998), Mối quan hệ giữa Phật giáo với văn học, *Tạp chí Nghiên cứu Phật học*, số 4.
61. Nguyễn Công Lý (2003), *Văn học Phật giáo thời Lý – Trần: Diện mạo và Đặc điểm*, Nxb ĐHQG Tp. HCM.
62. Thích Tâm Minh (2010), *Khảo cứu về văn học Pàli*, Nxb Văn hóa Sài Gòn.
63. T. R. V. Murti (2013), *Tánh Không cốt tủy triết học Phật giáo: Nghiên cứu về Trung Quán tông*, Huỳnh Ngọc Chiến dịch, Nxb Hồng Đức, H.
64. Gadjin M. Nagao (2009), Bản thể luận trong tư tưởng Phật giáo đại thừa, Thích Nhuận Châu trích dịch, *Tập san nghiên cứu Phật học – Pháp luân*, số 9. tr. 143 – 181.
65. Gadjin M. Nagao, *Thế giới quan Phật giáo giải thích qua thuyết tam tánh và những ẩn dụ*, Thích Minh Châu dịch.

<http://thuvienhoasen.org/p25a17259/the-gioi-quan-phat-giao-giai-thich-qua-thuyet-tam-tanh-va-nhung-an-du>

Cập nhật ngày: 04/05/2013.

66. Lục Tổ Huệ Năng (1987), *Kinh pháp bảo đàn*, Thích Minh Trực dịch, Phật học viện Quốc tế xuất bản, California.
67. Nguyễn Đào Nguyên (2011), *Điện cố trong thơ ca Phật giáo thời Lý Trần*, Luận văn cao học, ĐH KHXH & NV, ĐHQG HN.
68. Nhiều tác giả (1977), *Thơ văn Lý – Trần*, tập 1, Nxb KHXH, H.
69. Nhiều tác giả (1988), *Thơ văn Lý – Trần*, tập 2 – Quyển thượng, Nxb KHXH, H.
70. Nhiều tác giả (1978), *Thơ văn Lý – Trần*, tập 3, Nxb KHXH, H.
71. Nhiều tác giả (1981), *Tìm hiểu xã hội Việt Nam thời Lý Trần*, Nxb KHXH, H.
72. Nhiều tác giả (2000), *Tuệ Trung Thượng sĩ với Thiền tông Việt Nam*, Nxb Đà Nẵng.
73. Nhiều tác giả (2003), *Thiền học đời Trần*, Nxb Tôn giáo, H.
74. Nhiều tác giả (2003), *Thơ - Nghiên cứu, lý luận, phê bình*, Nxb ĐHQG Tp. HCM.
75. Nhiều tác giả (2004), *Từ điển Phật học Hán Việt*, Nxb KHXH, H.
76. Nguyễn Khắc Phi, Trần Đình Sử (1998), *Về thi pháp thơ Đường*, Nxb Đà Nẵng.
77. J. R. O’Neil, *Sự hình thành Đại thừa*, Phước Hạnh trích dịch.

<http://www.budsas.org/uni/1-bai/phap010.htm>

Cập nhật ngày 21/12/1999.

78. Thích Thiện Quang, *Cái đẹp theo tinh thần Phật học*.
<http://www.daophatngaynay.com/vn/pg-nganh/triet/khai-quat/3453-cai-dep-theo-tinh-than-phat-hoc.html>

Cập nhật ngày 18/11/2009.

79. O. O . Rozenberg (1990), *Phật giáo những vấn đề triết học*, Nguyễn Hùng Hậu, Ngô Đăng Doanh dịch, Trung tâm tư liệu Phật học xuất bản.

80. Rôdentan, Iudin (Chủ biên – 1976), *Từ điển triết học*, Nxb Sự thật, H.
81. Shri Aurobindo (2009), *Áo nghĩa thư Upanishad*, Thạch Trung Giả dịch, Nxb Văn hóa thông tin, H.
82. Nguyễn Hữu Sơn (2002), *Loại hình tác phẩm Thiền uyển tập anh*, Nxb KHXH, H.
83. Nguyễn Kim Sơn (2002), Giải mã thơ Thiền từ góc độ tư duy nghệ thuật, trong *Một số vấn đề lí luận và lịch sử văn học*, Nxb ĐHQG HN.
84. Nguyễn Kim Sơn (2003), Góp bàn về lý tưởng thẩm mỹ của Đạo gia, *Tạp chí Văn học*, số 2, tr. 65 – 69.
85. Nguyễn Kim Sơn (2003), Thần hóa, điệu ngộ - quan niệm của Đạo gia về quá trình sáng tạo nghệ thuật, *Tạp chí Văn học*, số 2, tr. 70 – 74.
86. Nguyễn Kim Sơn, *Tâm tính học Nho gia với đặc trưng thẩm mỹ của văn học nhà Nho*, Hội thảo quốc tế tại Viện Văn học, tháng 11 – 2006.
87. Nguyễn Kim Sơn (2007), Bàn về cảm hứng cư trần lạc đạo trong thơ Trần Nhân Tông, *Tạp chí Văn học*, số 5, tr. 31 – 38.
88. Nguyễn Kim Sơn (2009), Sự đan xen các khuynh hướng thẩm mỹ trong thơ Huyền Quang – Nghiên cứu trường hợp sáu bài thơ vịnh cúc, *Tạp chí Văn học*, số 4, tr. 75 – 89.
89. Nguyễn Kim Sơn, *Cội nguồn triết học tinh thần Thiền nhập thế Trần Nhân Tông*, Tham luận tại hội thảo kỉ niệm 700 năm ngày mất của Trần Nhân Tông năm 2009.
90. Nguyễn Kim Sơn (2012), Sự nhất thể giữa Thiền lạc và thi hứng hay tiếng hoan hỉ của Tâm không – Luận về ba bài thơ cảnh chiều tà của Trần Nhân Tông, *Tạp chí Văn học*, số 5, tr. 76 – 83.
91. D. T. Suzuki (1998), *Thiền luận*, Quyền thượng, Trúc Thiên dịch, Nxb Tp. HCM.
92. D. T. Suzuki (1998), *Thiền luận*, Quyền trung, Trúc Thiên dịch, Nxb Tp. HCM.
93. D. T. Suzuki (1998), *Thiền luận*, Quyền hạ, Trúc Thiên dịch, Nxb Tp. HCM.
94. D. T. Suzuki (2000), *Vô niệm*, Thuần Bạch dịch

<http://thuvienhoasen.org/a14353/vo-niem>

Cập nhật ngày 30/10/2010.

95. Trần Đình Sử (2005), *Mấy vấn đề thi pháp văn học trung đại*, Nxb ĐHQG HN.

96. Thích Tuệ Sỹ, *Dẫn vào thế giới văn học Phật giáo*.

<http://www.daophatngaynay.com/vn/mobile/van-hoc/van-hoc-pgvn/5659-Dan-vao-the-gioi-Van-hoc-Phat-giao.html>

Cập nhật ngày 01/12/2010.

97. Kimura Taiken (2012), *Nguyên thủy Phật giáo tư tưởng luận*, Thích Quảng Độ dịch, Nxb Tôn giáo, H.

98. Kimura Taiken (2012), *Tiểu thừa Phật giáo tư tưởng luận*, Thích Quảng Độ dịch, Nxb Tôn giáo, H.

99. Kimura Taiken (2012), *Đại thừa Phật giáo tư tưởng luận*, Thích Quảng Độ dịch, Nxb Tôn giáo, H.

100. Lê Thị Thanh Tâm (2007), *Nghiên cứu so sánh thơ Thiền Lý – Trần (Việt Nam) thơ Thiền Đường Tống (Trung Quốc)*, Luận án Tiến sĩ Ngữ văn, ĐH KHXH & NV Tp. HCM.

101. Lê Thị Thanh Tâm, *Giảng dạy văn học Phật giáo Thiền tông từ góc độ mỹ học – Một hướng đi nhiều triển vọng*,

<http://www.daophatngaynay.com/vn/giao-duc/11621-Giang-day-van-hoc-Phat-giao-Thien-tong-tu-goc-do-my-hoc-Mot-huong-di-nhieu-trien-vong.html>

Cập nhật ngày 16/8/2012.

102. Chu Quang Tiềm (2005), *Tâm lý văn nghệ*, Không Đức Đình Tiến Dung dịch, Nxb Thanh niên, Tp. HCM.

103. Trần Thái Tôn (1974), *Khóa Hư lục*, Đào Duy Anh giới thiệu, phiên dịch và chú giải, Nxb KHXH, H.

104. Trần Thị Băng Thanh (1973), *Mấy nhà thơ phụ nữ thời đại Lý – Trần*, *Tạp chí Văn học*, số 2, tr. 9 – 16.

105. Trần Thị Băng Thanh (1992), Thử phân định hai mạch cảm hứng trong dòng văn học Việt Nam mang đậm dấu ấn Phật giáo thời trung đại, *Tạp chí Văn học*, số 4, tr. 30 – 35.
106. Khâu Chấn Thanh (1994), *Lý luận văn học, nghệ thuật cổ điển Trung Quốc*, Nxb GD, H.
107. Lê Mạnh Thát (2003), *Lịch sử Phật giáo Việt Nam*, tập 1, Nxb Tp. HCM.
108. Lê Mạnh Thát (2001), *Lịch sử Phật giáo Việt Nam*, tập 2, Nxb Tp. HCM.
109. Mật Thể (2004), *Việt Nam Phật giáo sử lược*, Nxb Tôn giáo, H.
110. Giáo hội Phật giáo Việt Nam (1990), *Thiền uyển tập anh*, Ngô Đức Thọ, Nguyễn Thúy Nga dịch, Nxb Văn học, H.
111. Hoàng Thị Thơ (2005), *Lịch sử tư tưởng triết học Thiền từ Vêđa Ấn Độ tới Thiền tông Trung Quốc*, Nxb KHXH, H.
112. Hoàng Thị Thơ (2005), Thiền Phật giáo nguyên lý và một số phạm trù cơ bản, *Tạp chí Triết học*, số 10 (173), tr. 25 – 32.
113. *Thơ văn Ngô Thì Nhậm*, tập 1, Trúc Lâm tông chỉ nguyên thanh, Cao Xuân Huy dịch, Nxb KHXH, H, 1978.
114. Trịnh Xuân Thuận, Matthieu Richard (2009), *Cái vô hạn trong lòng bàn tay: Từ Big Bang đến giác ngộ*, Phạm Văn Thiều, Ngô Vũ dịch, Nxb Trẻ, Tp. HCM.
115. Đại sư Ấn Thuận, *Trung Quán luận*, Thích Nguyên Chơn dịch.
<http://thuvienhoasen.org/a2887/trung-quan-luan>

Cập nhật ngày 02/07/2010.
116. Nguyễn Đăng Thục (1967), Tinh thần Thiền học Việt Nam, *Vạn Hạnh*, số 23 – 24, tr. 91 – 108.
117. Nguyễn Đăng Thục (1971), Tinh thần văn nghệ Phật giáo Việt Nam, *Tư tưởng*, số 4, tr. 43 – 67.
118. Nguyễn Đăng Thục (1996), *Thiền học Trần Thái Tông*, Nxb Văn hóa thông tin, H.

119. Nguyễn Đăng Thục (1997), *Thiền học Việt Nam*, Nxb Thuận Hóa, Huế.
120. Nguyễn Đăng Thục (1998), *Lịch sử tư tưởng Việt Nam*, tập 4, Nxb Tp. HCM.
121. Nguyễn Tài Thư (1988), *Lịch sử Phật giáo Việt Nam*, Nxb KHXH, H.
122. *Trung Luận*, Thích Thiện Siêu dịch và tóm tắt, Nxb Tp. HCM, 2001.
123. *Trung Luận và Hồi Tránh Luận*, Đỗ Đình Đồng dịch, bản pdf
<http://hoavouu.com/images/file/8YnuP2Ax0QgQAEof/trungluan-dodinhdong.pdf>
124. Thượng sĩ Huệ Trung (1968), *Ngũ lục*, Trúc Thiên dịch, Tu thư Đại học Vạn Hạnh, Sài Gòn.
125. Thích Thanh Từ (1996), *Tuệ Trung Thượng sĩ ngũ lục giảng giải*, Thiền viện Thường Chiếu, Tp. HCM.
126. Thích Thanh Từ (2010), *Bích Nham lục*, Nxb Tôn giáo, H.
127. Thích Thanh Từ, *Kinh Kim Cang giảng giải*, bản pdf
<http://www.thuvienphatgiaio.com/buddhistbook/detail/book-1260/Kinh-Kim-Cang-giang-giai.html>
128. Thích Thanh Từ (2013), *Sử 33 vị Tổ Thiền Ấn – Hoa*, Nxb Tôn giáo, H.
129. Đoàn Thị Thu Vân (1993), Quan niệm về con người trong thơ Thiền Lý – Trần, *Tạp chí Văn học*, số 3, tr. 12 – 15.
130. Đoàn Thị Thu Vân (1994), Một vài nhận xét về ngôn ngữ thơ Thiền Lý – Trần, *Tạp chí Văn học*, số 2, tr. 13 – 21.
131. Đoàn Thị Thu Vân (1997), *Khảo sát đặc trưng nghệ thuật của thơ Thiền Việt Nam thế kỷ XI – thế kỷ XV*, Nxb Văn học, Tp. HCM.
132. Đoàn Thị Thu Vân (1998), Khoảnh khắc “quên” trong thơ Thiền, *Tạp chí Văn học*, số 4, tr. 90 – 93.
133. Viện Triết học (1986), *Mấy vấn đề về Phật giáo và lịch sử tư tưởng Việt Nam*, H.

134. Tôn Xương Vũ, *Phật giáo với văn học Trung Quốc*, Nguyễn Đức Sâm dịch, Tài liệu lưu hành nội bộ tại khoa Văn học, ĐH KHXH & NV.
135. Trần Ngọc Vương (chủ biên – 2007), *Văn học Việt Nam thế kỷ X – XIX những vấn đề lý luận và lịch sử*, Nxb GD, H.
136. Trần Ngọc Vương (2009), Nghiên cứu thơ Thiền ở Việt Nam – đôi điều suy ngẫm, *Tạp chí Văn học*, số 4, tr. 105 – 110.
137. Trần Ngọc Vương (2010), *Thực thể Việt – nhìn từ các tọa độ chữ*, Nxb Tri thức, H.

B. Tài liệu tiếng Anh.

138. Robert Audi (General Editor – 1999), *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, second edition, Cambridge University Press, New York.
139. Archie J. Balm (1957), Buddhist Aesthetics, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 16, No. 2, pp. 249 – 252.
140. Kenneth H. Funk, *What is a Worldview*,
<http://web.engr.oregonstate.edu/~funkk/Personal/worldview.html>, March 21st, 2001
141. Paul G. Hiebert (2008), *Transforming Worldview: An Anthropological Understanding of How People Change*, Baker Academic, USA.
142. Winston L. King (1968), Time Transcendence – Acceptance in Zen Buddhism, *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 6, No. 3, pp. 217 – 228.
143. James J. Y. Liu (1979), Time, Space and Self in Chinese Poetry, *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews (CLEAR)*, Vol. 1, No. 2, pp. 137 – 156.
144. David K. Naugle (1998), *A History and Theory of the Concept of “Weltanschauung” (Worldview)*, The doctoral dissertation, The University of Texas, Arlington.
145. Dagobert D. Runes (Editor), *The Dictionary of Philosophy*, Philosophical Library, New York.

146. Burton Watson, *Zen Poetry*, in Kenneft Kraft (Editor – 1988), *Zen: Tradition and Transition*, Grove Press, New York, pp. 105 – 124.
147. Hong Zeng (2004), *A Deconstructive Reading of Chinese Nature Philosophy in Literature and the Arts: Taoism and Zen Buddhism*, The Edwin Mellen Press, New York.

C. Tài liệu Hán Nôm

148. 竹林慧忠上士語錄(Trúc Lâm Tuệ Trung Thượng sĩ ngữ lục – VHc.02584, A. 1932)